

OCLC-ju pomembnega partnerja in ne konkurence.

Vzajemna katalogizacija in medknjižnična izposoja sta servisa, ki že leta učinkovito delujeta v razvitih okoljih. V prihodnosti pa bo glavna točka sodelovanja izmenjava vsebin – digitaliziranih fondov. Predstavnik OCLC-jevega raziskovalnega inštituta je omenil enotnost katalogizacijskih pravil in formata kot eno izmed največjih možnosti za racionalizacijo dela knjižnic v globalnem kontekstu.

Na vprašanje gospoda Homerja, ali je za knjižnice in sisteme, ki sodelujejo z OCLC-jem, pomembno, da le-ta ostane neprofitna organizacija, je večina odgovorila pritrdilo. Izkazalo se je, da v Evropi pojmujeemo (ne)profitnost nekoliko drugače kot v Ameriki, zato je moral vprašanje postaviti drugače.

Marta Seljak

Viri:

1. Spies, Phyllis B., OCLC Board Study of Strategic Directions and Governance (predstavitveno gradivo s Foruma v Kopenhagnu, 6.-7. april 2000)
2. OCLC, Pogosto zastavljena vprašanja (FAQ) v zvezi s študijo o strateških smernicah pri vodenju v družbi OCLC (orig. na <http://www.oclc.org/oclc/about/study/faq.htm>)

Na britanski univerzi Keele je v času od 10. do 12. aprila 2000 potekala 23. letna konferenca United Kingdom Serials Group (UKSG). Konference se je udeležilo približno 450 delegatov, predvsem iz Velike Britanije, prišli pa so tudi iz drugih držav (ZDA, Avstralija, Nova Zelandija, skandinavske države, Nemčija, Švica, Francija, Nizozemska, Italija, Avstrija, Rusija in Slovenija).

UKSG je bil ustanovljen za vzpodbujanje izmenjave in promocije idej v serijskih publikacijah ter procesa znanstvenega komuniciranja. Je avtonomna, neprofitna, nacionalna in mednarodna interesna organizacija. Vključuje približno 600 organizacij (od tega je ena tretjina nebritanskih), ki se ukvarjajo z izdajanjem, distribuiranjem in uporabo serijskih publikacij. Iz Slovenije so v UKSG včlanjeni NUK, CTK, UKM in IZUM.

Srečanje je bilo razdeljeno na konferenčni del, delavnice in razstave, vključno s kratkimi predstavitvami posameznih razstavljalcev. Daljši odmori med predavanji so bili namenjeni obisku stojnic razstavljalcev, kjer so bili najvidnejši EBSCO, Swets Blackwell, Ingenta, Bell & Howell, OCLC, Elsevier, Kluwer, CatchWorld, MIMAS ...

Rdeča nit letošnje konference so bile serijske publikacije v elektronski obliki. Glavne teme so bile: novi ekonomski modeli, novosti pri licenčnih pogodbah in avtorskem pravu, novi načini za osvajanje novih trgov, vloga knjižničnih informacijskih specialistov v menedžmentu znanja ter promocija, meritve in razumevanje uporabe elektronskih časopisov. Najzanimivejša predavanja so

predstavljena v nadaljevanju.

Psychological processes in the use of electronic journal services (Psihološki procesi pri uporabi servisov elektronske revije)

Profesor kognitivne ergonomije Ken Eason je predstavil raziskavo psiholoških procesov vedenja uporabnikov pri uporabi elektronskih časopisov. Uporaba in način uporabe elektronskih časopisov sta namreč bistvenega pomena za nadaljnji razvoj digitalnih knjižnic. Pri tem je zelo pomembno poznavanje uporabnika. V raziskavi so ugotovili, da so uporabniki sicer navdušeni nad elektronskimi časopisi, a se je po enem mesecu od prve prijave ponovno prijavila samo ena tretjina testne skupine. Najpogostejše uporabljajo elektronske časopise študentje podiplomskega študija. Uporabniki uporabljajo predvsem omejeno število naslovov in že pri prvi težavi nehajo uporabljati izbrano bazo podatkov; uporabljajo eno metodo - ne zanima jih, ali obstaja še kakšna boljša možnost; uporabljajo znane tehnike in metode; hočejo čim večjo korist ob čim manjšem naporu; če je le možno, raje ostanejo na širši stopnji in se ne poglobljajo v podrobnosti; hitro se premikajo, hočejo vse dobiti v nekaj sekundah ...

Pri iskanju je približno 50 odstotkov uporabnikov prišlo do polnega besedila članka, približno 5 odstotkov pa samo do povzetka. Uporabniki berejo besedilo na zaslonu samo sekvenčno (ne celega članka), da članek pregledajo in se odločijo, ali ga bodo izpisali na papir. Ugotovili so, da 46 odstotkov uporabnikov članek pregleda in

izpiše na papir, 43 odstotkov uporabnikov izpiše besedilo na papir, da bodo izpisano prebrali kasneje, in le 11 odstotkov uporabnikov bere celotno besedilo z zaslona.

Economic models of the digital library (Ekonomski modeli digitalne knjižnice)

Leah Halliday je podala preliminarno poročilo raziskovalnega projekta o elektronskih časopisih. V raziskavi so primerjali stroške treh modelov, tradicionalnega, Harnadovega in Fishwickovega. *Tradicionalni model* je podoben tiskani verziji, kjer bralci plačujejo naročnino. *Harnadov model* (*free access model*) temelji na predpostavki, da so proizvodni stroški za elektronski časopis znatno nižji od stroškov za tiskano verzijo. Stroške proizvodnje pokrijejo plačila avtorjev za objavo članka in zato je elektronski časopis za uporabnike brezplačen. Nasprotno pa *Fishwickov model* (*market model*) predpostavlja, da je tudi proizvodnja elektronskih časopisov podvržena tržnim zakonitostim in zato plačujejo avtorji za objavo članka ter bralci za dostop.

Rezultati raziskave so pokazali, da se stroški ne morejo tako zmanjšati, kot je predlagano v Harnadovem modelu, kjer so plačila avtorjev za objavo na običajni ravni, ki velja za večino časopisov v ZDA (npr. 500\$ za objavljeni članek v *New Journal of Physics*). Pri Fishwickovem modelu so ugotovili, da je lahko naročnina nekoliko nižja kot pri tradicionalnem modelu, plačila avtorjev za objavo pa so podobna kot pri Harnadovem modelu, saj so stroški zaposlenih zelo veliki. Splošni stroški tradicionalnega modela so ocenjeni na 120 odstotkov, Harnadovega

modela na 12-60 odstotkov in
Fishwickovega modela na 60-120 odstotkov.

What we want from a licence and why (Kaj želimo od licence in zakaj)

Pravnica Emanuella Giavarra je dinamično in zanimivo opisala stanje na področju avtorskega prava in podala nekaj osnovnih napotkov za sestavo licenčne pogodbe. Za tiskano gradivo so zakoni, navodila in praksa avtorskega prava urejeni tako, da so upoštevane pravice uporabnikov na eni strani in pravice avtorjev na drugi. To ravnanje naj bi veljalo tudi v digitalnem okolju. Žal se pri pri elektronskih medijih vedno pogosteje pojavlja samoregulirni licenčni mehanizem. Stopnja dostopa in uporaba elektronskih časopisov je močno odvisna od določil in pogojev, ki so rezultat pogajanja za neki specifični proizvod ("Licenca je povabilo na pogajanje"). Licenčna pogodba je narejena na podlagi pogodbenega prava, ki je popolnoma drugačno od avtorskega. Avtorsko pravo predstavlja vrsto predpisov, ki so zakonsko določeni, pogodbeno pravo pa predstavlja tržni pristop (*market-driven*) pri sestavi določil. Zato je pri sestavi licenčne pogodbe zelo pomembna natančnost definicij.

Ogrodje licence mora vsebovati: udeležence, uvodna določila, interpretacije, definicije, lokacijo, registracijo uporabe, obdobje veljavnosti, jamstva ...

Zahteve knjižnic so naslednje: dostop avtoriziranih uporabnikov kadarkoli s kateregakoli mesta, elektronska dostava, stalni dostop brez dodatnega doplačila (npr. na CD-ROM-u, prek javnega strežnika ali tretje strani), jamstva za avtorske pravice (da jih ne plačamo dvakrat), jamstva pred

odškodninsko tožbo, omejena odgovornost pri vdoru v sistem, klavzula o odpovedi, vrnitev gradiva pri prekinitvi pogodbe, kontinuiran dostop pri prevzemu ali združitvi dobavitelja, dogovor mimo sodišča z arbitražo, upoštevanje državnih zakonov (saj so licence običajno napisane po zakonih ZDA), mednarodnih zakonov in zakonov EU ipd.

Licensing requirements for e-journals in the corporate sector (Licenčni pogoji za e-časopise v gospodarskem sektorju)

Direktor knjižnice podjetja Novo Nordisk A/S Henning Nielsen je odlično predstavil licenčno pogodbo za farmacevtsko industrijo z založniki PDR (Pharma Documentation Ring) in STM (Scientific, Technical and Medical). Za licenčne pogodbe za elektronske časopise namreč v poslovnem svetu veljajo drugačne zahteve kot v akademskem in javnem sektorju, kjer se knjižnice združujejo v konzorcije.

Posebnosti korporacij so: varovano omrežje, avtorizirani uporabniki, visoke zahteve uporabnikov, hitrost informacije, finančna pogojenost ... Značilnosti farmacevtske industrije pa so: temelji na razvijanju novih proizvodov (10-15 let za novo zdravilo), potrebuje veliko informacij, intelektualna lastnina je osnova za trženje, ima visoke standarde, sodeluje v mednarodni industriji ... Zato so tudi zahteve v licenčnih pogodbah nekoliko drugačne, saj je velik poudarek na varnosti in avtorizaciji uporabnikov, natančno so definirani pogoji uporabe, omogočena je dostava dokumentov za plačilo (z založbo Wiley so ta dogovor že dosegli), zahtevajo natančne tehnične specifikacije, kvaliteten servis (24-urna telefonska pomoč), statistiko

uporabe, arhiviranje podatkov, povezave (za interno uporabo), indeksiranje ... Seveda so pripravljeni upoštevati upravičene zahteve založnika. V prihodnosti nameravajo plačevati založnikom glede na uporabo in ne več naročnine, želijo možnost dostopa do predtiskov, uporabo povezav (CrossRef, Chemport, ISI ...).

The central source for reference linking (*Osrednji vir za referenčne povezave*)

Predavatelj je navedel, da uporabniki zahtevajo t. i. *one-stop-shopping*, zato so razvili servis CrossRef, ki omogoča povezave med člankom in referenčnim citiranjem. Uporabnik se bo z reference na neki članek premaknil do vsebine (polnega besedila). Članek sam je navadno lociran na drugem strežniku in ga je izdal drug založnik. Sistem deluje na osnovi prototipa, ki sta ga razvili založbi Wiley in Academic Press v sodelovanju z International DOI Foundation. Pri projektu sodeluje približno 30 vodilnih založnikov znanstvenih časopisov in je začel delovati v začetku letošnjega leta. S sistemom CrossRef je že povezanih približno 3 milijone člankov v približno 3.000 elektronskih časopisih, pričakujejo pa letni porast okrog pol milijona člankov. Sistem omogoča založniku, ki je vključen v sistem, da doda referenčne povezave v elektronski časopis. Povezave so možne med vsemi podatki, ki imajo DOI (*Digital Object Identifier*), kar zagotavlja permanentnost teh povezav.

Sistem vodi neprofitna organizacija PILA (*Publishers International Linking Association*), uporabljajo pa ga lahko tudi nečlani. Letna članarina člana (založnika) znaša 2.000 dolarjev, kar omogoča povezave

za več kot 100 naslovov časopisov in za največ 50.000 člankov. V sistem se lahko vključi vsak založnik ali ponudnik, ki objavlja znanstveno literaturo, saj ni omejen samo na založnike STM. Članarina za knjižnične konzorcije je nekoliko nižja kot za člane sistema.

Konferenca je bila namenjena tako knjižničarjem kot ponudnikom elektronskih časopisov, zato so tudi predstavljena predavanja zajela področja, ki so aktualna za vse udeležence. Zanimivo je bilo spoznati konglomerat predstavnikov različnih institucij, kar se je najbolj pokazalo na delavnicah, kjer so se srečevala nasprotujoča si mnenja udeležencev. Glede na pretežno britansko občinstvo in predavatelje so bila predavanja in debate omejene predvsem na njihove raziskovalne projekte, dosežke, izkušnje in težave. Neki govornik je med drugim omenil, da pripravljajo vzajemni katalog serijskih publikacij za celotno Veliko Britanijo. Povezujejo pa se tudi ponudniki baz podatkov. Ustanovili so nacionalni sistem DNER (*Distributed National Electronic Resources*), ki vključuje večino britanskih informacijskih servisov in ponudnikov baz podatkov (BIDS, EDINA, MIMAS, NESLI ...), namenjen pa je akademskim ustanovam.

Andreja Krajnc Vobovnik

Literatura:

1. Domača stran UKSG, <http://www.uksg.org>
2. <http://www.crossref.org>
3. <http://www.doi.org>
4. <http://www.jisc.ac.uk>